

van de reële krachtsverhoudingen der strijdende partijen bitter weinig af. . . Aan de berichtgeving van de bondgenoot die de bevrijding brengen moet, klampt men zich vast, maar dan met dien verstande dat de militaire betekenis van elke lokale overwinning die hij behaalt, schromelijk overschat wordt. Zulk een lokale overwinning wordt als een zo overtuigend bewijs gezien voor zijn onvermijdelijke zegepraal dat het onderdrukte volk aanneemt dat ook de onderdrukker spoedig de schellen van de ogen zullen vallen' – en wanneer zo het effect van 'een lokale overwinning' aangegeven mocht worden, hoeveel sterker deed zich die reactie dan nog voor bij die drie gebeurtenissen die tussen eind oktober en eind november '42 in snelle successie op elkaar volgden en die wij in dit hoofdstuk beschreven: de slag bij El Alamein, de Geallieerde landingen in Noord-Afrika en de omsingeling van het Duitse Zesde Leger bij Stalingrad.

De eerste van die gebeurtenissen betekende: Engelsen kunnen Duitsers verslaan, de tweede: de Geallieerden kunnen grote landingsoperaties uitvoeren en hebben het strategisch initiatief in handen, de derde: de Russen zijn sterker dan de Duitsers en ook aan het Oostelijk front is Hitler het initiatief kwijt.

Wat hield dat alles tezamen anders in dan dat het Derde Rijk onvermijdelijk zijn ondergang tegemoet ging? Zou men dat niet ook in Duitsland beseffen? En zou dat besef de *wil* om de oorlog voort te zetten niet fataal ondermijnen? Tallozen waren er in Engeland en de Verenigde Staten maar vooral ook in bezet Europa die die hoop koesterden, ja die niet anders verwachtten dan dat Duitsland spoedig zou ineenstorten. De een had gehoord dat de militairen van de *Wehrmacht* al danig gedemoraliseerd waren, de ander dat Duitsland nog maar voor een paar weken aardolie had. Opnieuw gingen optimistische geruchten de ronde doen. Dat had zich al voorgedaan toen, objectief beschouwd, Duitslands nederlaag nog geen reëel perspectief genoemd mocht worden – nu, eind '42, was Duitsland op alle fronten onherroepelijk en beslissend in het defensief gedrongen, geconfronteerd als het werd met een *Zweifrontenkrieg* waarin het, gegeven vooral het productievermogen van de Verenigde Staten, van maand tot maand zwakker zou komen te staan. Bij de massa des volks verdwenen de laatste twijfels: Nederland zou bevrijd worden – de vraag was slechts: wanneer? Zou die bevrijding op tijd komen? Op tijd voor diegenen die opgesloten zaten in gevangnissen en concentratiekampen? Op tijd voor de Joden die met deportatie, voor de niet-Joden die met dwangarbeid in Duitsland bedreigd werden? Misschien was in deze groepen bij welke de angst voor de onmiddellijke toekomst het sterkst was, ook de hoop het sterkst op een spoedig, ja miraculeus-snel einde der verschrikkingen.